

Aportacions clau de la Cova del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida) al Magdalenian: vint-i-cinc anys de recerca arqueològica

Xavier Mangado, Josep M. Fullola, José-Miguel Tejero,
M. Àngels Petit, Marta Sánchez i Raül Bartrolí

Introducció

La Cova del Parco es troba en el Prepirineu lleidatà i més concretament en el terme municipal d'Alòs de Balaguer, a la comarca de la Noguera (coord. UTM 31T-X: 329322; Y: 4642202). El jaciment es situa a 420 m s. n. m. i a 120 m sobre el riu Segre, amb una orientació nord-sud. La cavitat està formada per una galeria única de planta triangular de 10,5 m de llarg per 4,5 m d'ample màxim a l'entrada, que comunica lateralment amb un gran abríc de 5,5 m per 30 m, tancat per un mur de pedra seca d'època històrica (Fig. 1).

El descobriment del jaciment arqueològic es remunta a mitjan dècada dels setanta del segle passat, quan es dugueren a terme les primeres intervencions per part del professor Joan Maluquer de Motes els anys 1974, 1975 i 1981, que comportaren gairebé el buidatge complet dels nivells superiors de l'estratigrafia que contenien els nivells ceràmics. Deu anys després del seu descobriment (1984), un sondeig en trinxera de 3m² va permetre al seu descobridor establir una seqüència estratigràfica en sis estrats, en el més profund dels quals va localitzar un conjunt de materials lítics adscrits tipològicament a final del Paleolític superior

(Maluquer de Motes, 1983-1984 i 1985; Fullola *et al.*, 1988).

L'any 1987 foren repesos els treballs d'excavació per part de l'equip dirigit pel doctor Fullola, en campanyes d'excavació que continuen desenvolupant-se anualment sota la direcció de diversos investigadors del Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques de la Universitat de Barcelona.

Seqüència sedimentària i evolució paleoambiental

L'anàlisi precisa de la seqüència sedimentària i l'establiment de l'evolució paleoambiental, a partir de l'estratigrafia obtinguda en el tall oest del sondeig del doctor Maluquer, es va dur a terme mitjançant els estudis de M. M. Bergadà, que constituïren part de la seva tesi doctoral, en la qual es va establir una seqüència sedimentària en quinze nivells, que va ser una de les primeres aportacions científiques del jaciment de la Cova del Parco al Paleolític superior a Catalunya (Bergadà, 1998, p. 46-51; Bergadà *et al.*, 1999) (Fig. 2).

A l'anàlisi de la seqüència de rebliment hi observà la intervenció de dos tipus de proces-

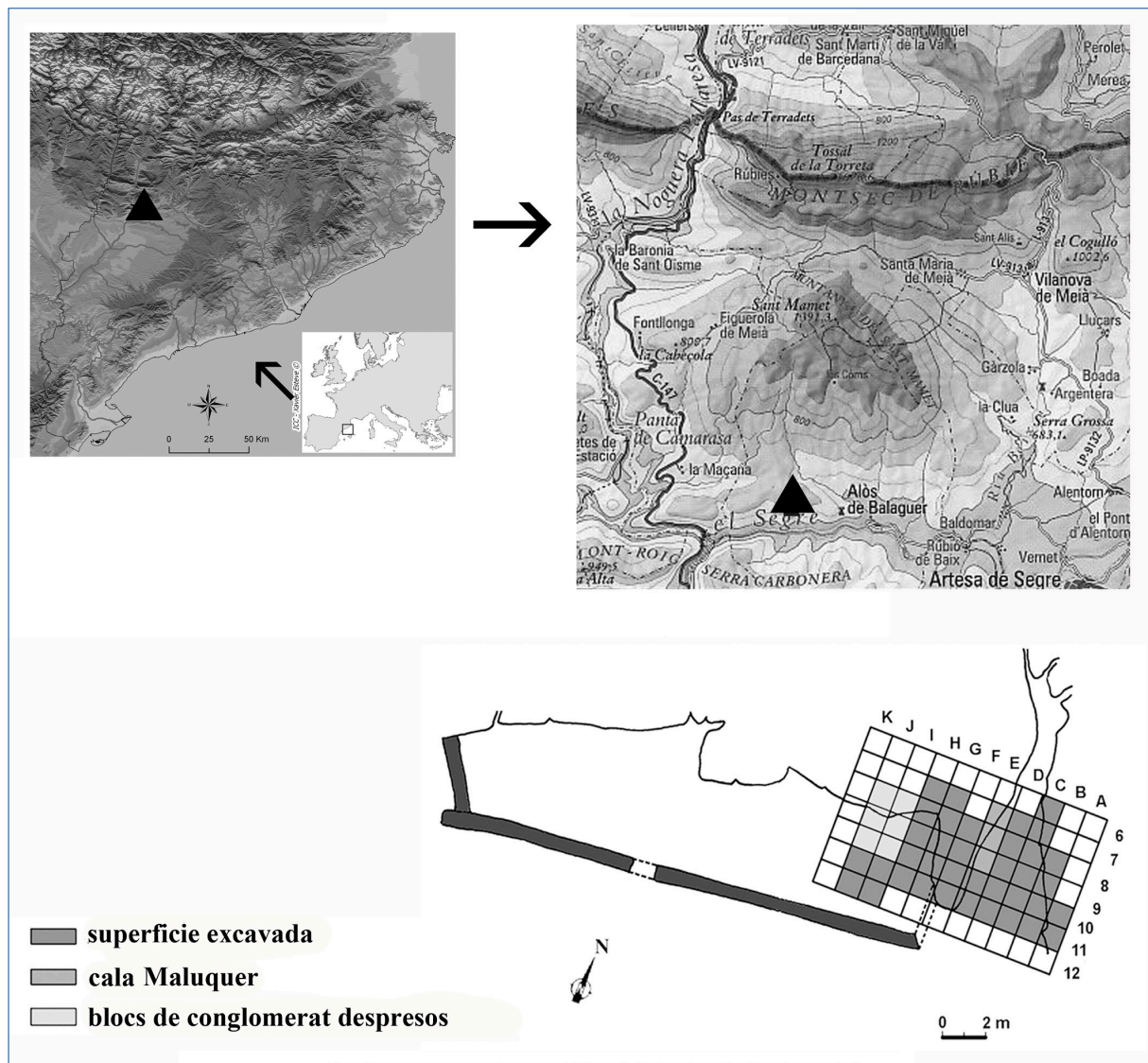

Figura 1. Situació i planta del jaciment de la Cova del Parco

sos: per una banda, els processos sedimentaris (escorrentia i desprendiments de blocs); per l'altra banda, processos de tipus postdeposicionals (circulacions hídriques i activitats biològiques). Els nivells inferiors corresponen, per tant, a la sedimentació provocada per una caiguda de blocs (n. XV i XIV) i són, des d'un punt de vista arqueològic, estèrils.

A partir del nivell XIII i fins al VI es produeixen processos d'escorrentia de feble intensitat i amb una gran activitat antròpica. Climàticament els nivells compresos entre el XI i el VII presenten un ambient humit, a excepció del nivell IX; en el qual es detectà una pulsació més freda.

Des d'una perspectiva palinològica, la presència en el nivell XII de roure i d'espores de falgueres demostraria unes condicions més temperades i humides, com en els nivells VIII i VII, en els quals es documenta per primer cop la presència d'avellaner i salze, i es manté la presència de roure. En canvi, els nivells X i IX són més freds i secs, i hi destaca la presència de *Pinus* i *Juniperus*, sempre, però, en percentatges baixos (Fullola *et al.*, 1997).

La sedimentació dels nivells VI a la present escorrentia de forta intensitat i desprendiment de blocs per processos de disgregació de les parets i del sostre de la cavitat. A més, del nivell VI al nivell IV s'observa la presència de cros-

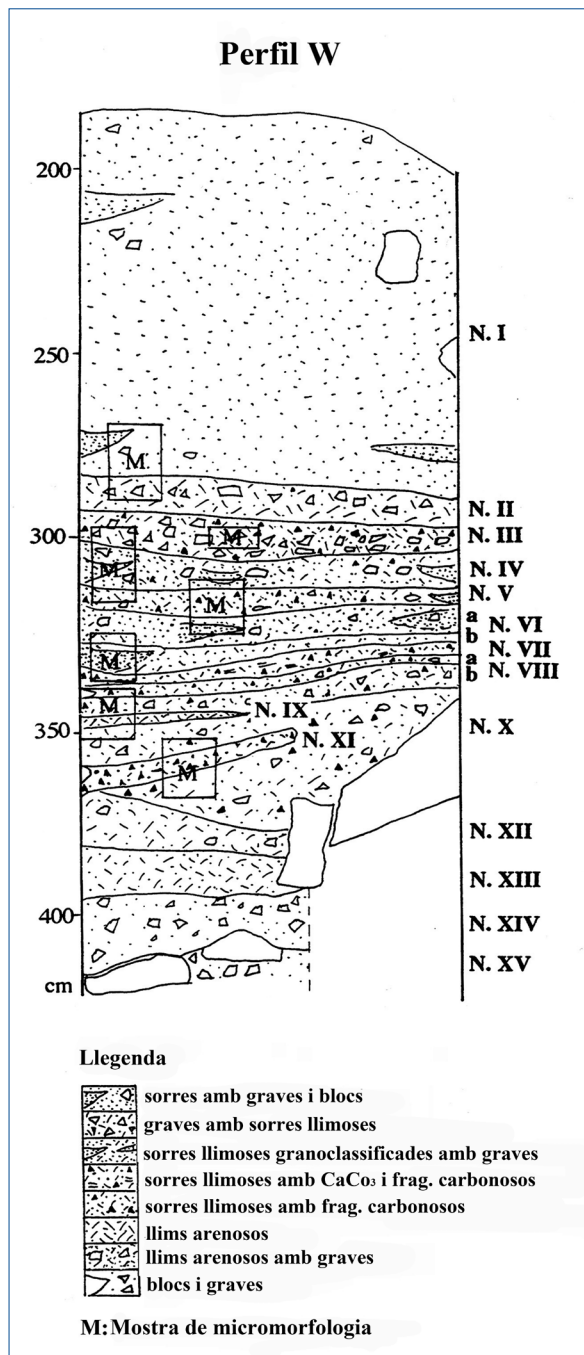

Figura 2. Perfil estratigràfic oest de la Cala Maluquer (segons Bergadà, 1.999)

tes sedimentàries, que posarien de manifest l'existència d'unes certes condicions d'aridesa i pulsacions més fredes que les anteriors. En els nivells III i II, en especial en aquest primer, es detectà un nivell de graves i blocs de calcàries i conglomerats amb fissures, pròpies de condicions climàtiques periglacial, que procedien de la disgregació de les parets i del sostre de

la cavitat. En el nivell II s'hi documentà un augment de la humitat. En el contacte amb el nivell I, s'observaren grans blocs de calcàries i conglomerats despresos com a conseqüència també de processos d'origen climàtic. Finalment, la sedimentació en el nivell I, de potència considerable, es deu a processos d'escorrentia de diversa intensitat en el flux hídric. A la part superior del nivell I es localitzaren evidències de crioclastia, petits despreniments de blocs i disgregació de la paret; les condicions ambientals associades serien semiàrides, amb pulsacions d'humitat i fred.

En resum, en els nivells XI i VII es localitza un ambient humit i temperat amb una pulsació freda. A partir del nivell VI es detecta un medi semiàrid (règim de precipitacions turmentoses) amb pulsacions fredes. Posteriorment, en el nivell III, encara hi predominen les condicions fredes, però en el nivell II augmenta la humitat. En el nivell I es produeix un augment de les precipitacions turmentoses que erosionen els vessants (amb taxes de sedimentació elevades) en condicions de semiàridesa i pulsacions d'humitat i fred (Bergadà, 1998, p. 79-80).

La seqüència arqueològica de la Cova del Parco

Els diversos materials arqueològics de la Cova del Parco exhumats durant les intervencions del doctor Maluquer de Motes i dipositats en el Museu del Montsec, a la veïna localitat d'Artesa de Segre, demostren l'existència d'ocupacions neolítiques diverses des del Neolític cardial al recent, així com del III mil·lenni –Campaniforme i del Bronze inicial (Petit, 1996).

Les intervencions dutes a terme per l'equip del Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques (SERP) des del 1987 han permès documentar una seqüència cultural que presenta a hores d'ara tres etapes.

En primer lloc, en les restes que quedaven dels nivells neolítics gairebé exhaurits, es documentà la part basal d'una estructura d'emmagatzematge (sitja) datada a partir de restes de carbó en 6120 ± 90 BP (GrN-20058); el con-

tingut ceràmic situava la seva fase d'abandonament durant el Neolític antic (cardial final/Epicardial), moment en què es va reutilitzar com a escombrera amb abundants vestigis de femta i cendres (Petit, 1996; Oms, 2014).

En segon lloc, es va dur a terme l'excavació i el registre dels nivells epipaleolítics del jaciment entre els anys 1993 i 1999. La presència d'aquesta fase cronològica havia passat inadvertida amb anterioritat. I, de fet, fou la primera vegada que es documentava a les terres de Ponent la presència de la seqüència "clàssica" epipaleolítica definida per J. Fortea, amb uns nivells microlaminars als quals es superposava un nivell amb geomètrics: triangles i segments amb diversos microburins. La seva excavació va permetre l'establiment de la corresponent seqüència cultural i cronològica.

Per sota d'un horitzó Epipaleolític geomètric amb unes datacions molt antigues (nivell Ia2, comprès entre unes profunditats de -175/-200 cm aprox.), datat a partir de carbons provinents de dues estructures de combustió (d'ara endavant EC), EC: 11 i EC12 en 10930±100BP (GifA95562) i 10770±110BP (GifA 95563) respectivament, i una indústria en la qual es documenten microburins i geomètrics de tipus sauveterrià (triangles i segments de cercle) (Fullola *et al.*, 1998), aparegué una fase d'Epipaleolític microlaminar (nivells Ib i Ic, compresos entre una profunditat de -200/-230 cm aprox.), datats a partir també de carbons d'una EC, la EC15a en 11430±60BP (OxA8656) (Fullola *et al.*, 2004).

Finalment, per sota d'aquest Epipaleolític microlaminar, i després d'un episodi d'abandonament, documentem una fase estratigràficament molt precisa (profunditat entre -230/-240 cm aprox.) datada en 12605±60 BP (OxA 10796) que es correspon amb l'última ocupació del Magdalenian superior final (nivell II), separada de la resta de la seqüència d'ocupacions magdalenianes per una gran caiguda de blocs (-240/-260 cm aprox.), després de la qual es desenvolupa la seqüència d'ocupacions magdalenianes que s'està excavant fins avui dia.

El Magdalenian de la Cova del Parco: datacions de carboni 14

La seqüència sedimentària analitzada per M. M. Bergadà (1998) fou datada radiocarbònicament en un principi a partir de mostres antracològiques extretes del mateix tall estratigràfic per ella descrit. Al llarg dels anys de treballs arqueològics s'han datat carbons recuperats de l'excavació en extensió de diverses EC que ens han permès establir la seqüència cronològica que a continuació detallem.

Així, diferenciem un Magdalenian superior final datat en 12460±60BP (OxA10797) (z -269 cm) i 12560±130BP (OxA10835) (z -271 cm) – la data 13175±60BP corresponent a OxA10798, provinent d'un carbó recuperat de l'interior de l'EC19 (z ≈ -273 cm), no la considerem vàlida – d'un Magdalenian superior, que situa el seu inici a cotes compreses entre -280/-285 cm partint de la base de la documentació de triangles escalens allargats i que compta amb diverses datacions: 12995±50BP (OxA13597) (z ≈ -285 cm), 13025±50BP (OxA13596) (z -280 cm) i 13095±55BP (OxA17730) (z -293,5cm).

La progressiva desaparició d'aquests elements lítics, l'aparició de diversos canvis tecnològics (p. ex., en els mòduls dels suports laminars), tipològics (nous tipus d'atzagaies) i funcionals (en la dinàmica de les ocupacions de l'espai habitable), així com les darreres datacions radiomètriques obtingudes, 13255±50BP (OxA29336) (z -322 cm) i 13475±50BP (z -318 cm), ens plantegen la hipòtesi de situar-nos ja en ocupacions pertanyents al Magdalenian mitjà.

Principals característiques de les ocupacions magdalenianes de la Cova del Parco

Presentarem a continuació un resum, convenientment sintètic, del que han estat les intervencions arqueològiques a la Cova del Parco amb relació als nivells magdalenians. Aquesta presentació serà necessàriament incompleta, ja que les dades proporcionades pel treball de camp no paren d'incrementar-se.

Dinàmica d'ocupació de l'espai

Volem iniciar aquesta explicació assenyalant que l'excavació sobre una extensió de 40 m² de les ocupacions magdalenianes de la Cova del Parco no és un fet casual. Una de les nostres principals prioritats, en el moment d'abordar l'estudi del Magdalenian en aquest jaciment, ha estat desenvolupar-ho des d'una perspectiva socioeconòmica i dels comportaments humans; per aquest motiu hem dut a terme una excavació en extensió, que ens ha permès observar les relacions espacials entre els múltiples vestigis (artefactes, ecofactes i estructures). Esmert especial mereixen per a nosaltres les llars de foc (EC), ja que considerem que és al seu voltant que s'articulen la major part de les activitats productives, socials i culturals de les comunitats en estudi, motiu pel qual han rebut al llarg d'aquests anys una especial atenció per part de l'equip investigador. No hem d'oblidar, però, que el nostre treball ha de fer front a un problema important: la trinxera-sondeig realitzada el 1984 pel doctor Maluquer de Motes, que va seccionar longitudinalment i pel bell mig el jaciment i en va afectar tota la seqüència arqueològica, motiu pel qual, d'una banda, no podem establir amb absoluta certitud la continuïtat estratigràfica horitzontal entre les activitats desenvolupades en cadascun dels àmbits en què va quedar dividit el jaciment després d'aquesta actuació, recordem-ho: a la dreta, l'espai definit pròpiament com a cova i, a l'esquerra, l'àmbit considerat més extern o abric. A més, d'altra banda, la trinxera i la seva metodologia d'excavació sense gairebé registre va suposar la pèrdua irremissible de la informació contextual associada als vestigis recuperats, fet que va comportar que aquests materials no hagin estat res més que una simple col·lecció de la qual l'interès de l'estudi és relatiu.

Les ocupacions magdalenianes de la Cova del Parco es caracteritzen per una gran complexitat, posada de manifest per diversos elements. En primer lloc, pel nombre i diversitat de les estructures descobertes i excavades; per una banda, comptem amb les EC, que presenten una àmplia diversitat morfològica i segu-

rament funcional: planes sense delimitació, o delimitades per una corona de pedres i un enllosat, i en cubeta, ja sigui aquesta simple o doble (Fig. 3); i, per una altra banda, comptem amb el que hem anomenat *dipòsit de restes de talla* (DRT), que definim com a acumulacions en una superfície molt reduïda de restes de talla procedents d'un procés tècnic concret (Mangado *et al.*, 2009 i 2010). En segon lloc, la complexitat ha quedat evidenciada a partir de la varietat d'activitats documentades gràcies a la diversitat tipològica i funcional dels utilitats lítics (Calvo, 2004) i sobre matèries dures animals (Tejero, 2005); així ho certifiquen tant la fabricació com la reparació d'instrumental lític (Langlais, 2004 i 2010) i ossi (Tejero i Fullola, 2008), com el treball de la pell en les diverses fases de la seva cadena operativa (Calvo, 2004).

Pel que respecta al Magdalenian superior final, els estudis de distribució espacial dels vestigis, així com les anàlisis de les principals característiques de les estructures de combustió (tipologia, microestratigrafia i contingut) ens demostren una ocupació important i multifuncional de l'àrea central de l'àmbit de la cova, on juntament amb la funcionalitat culinària de les llars –associades a abundants restes de fauna cremada– hi ha altres tipus d'activitats, bàsicament de tipus laboral: treball lític, ossi, de la pell... Dins d'aquest àmbit, aquelles zones més properes a les parets manifesten la seva marginalitat funcional, i es reserven principalment com a àrees d'acumulació de rebutjos, puix que en aquestes es recuperen bàsicament restes faunístiques d'escàs o nul valor alimentari i vestigis lítics desestimats per a la producció (Mangado *et al.*, 2006-2007). També el sector més extern, o àmbit de l'abric, es caracteritza per aquest comportament marginal, en el qual es desenvolupen tan sols algunes activitats de tipus laboral, com el possible fumet de la pell o d'aliments (Bergadà, 1998, p. 77-79).

Aquest comportament, tan marcadament diferenciat en l'ús dels espais pel que respecta a les activitats que s'hi documenten, es veurà modificat a mesura que aprofundim en el Magdalenian superior. Així, les EC relacionades amb aquest moment cronocultural augmenten la seva presència i reutilització en el

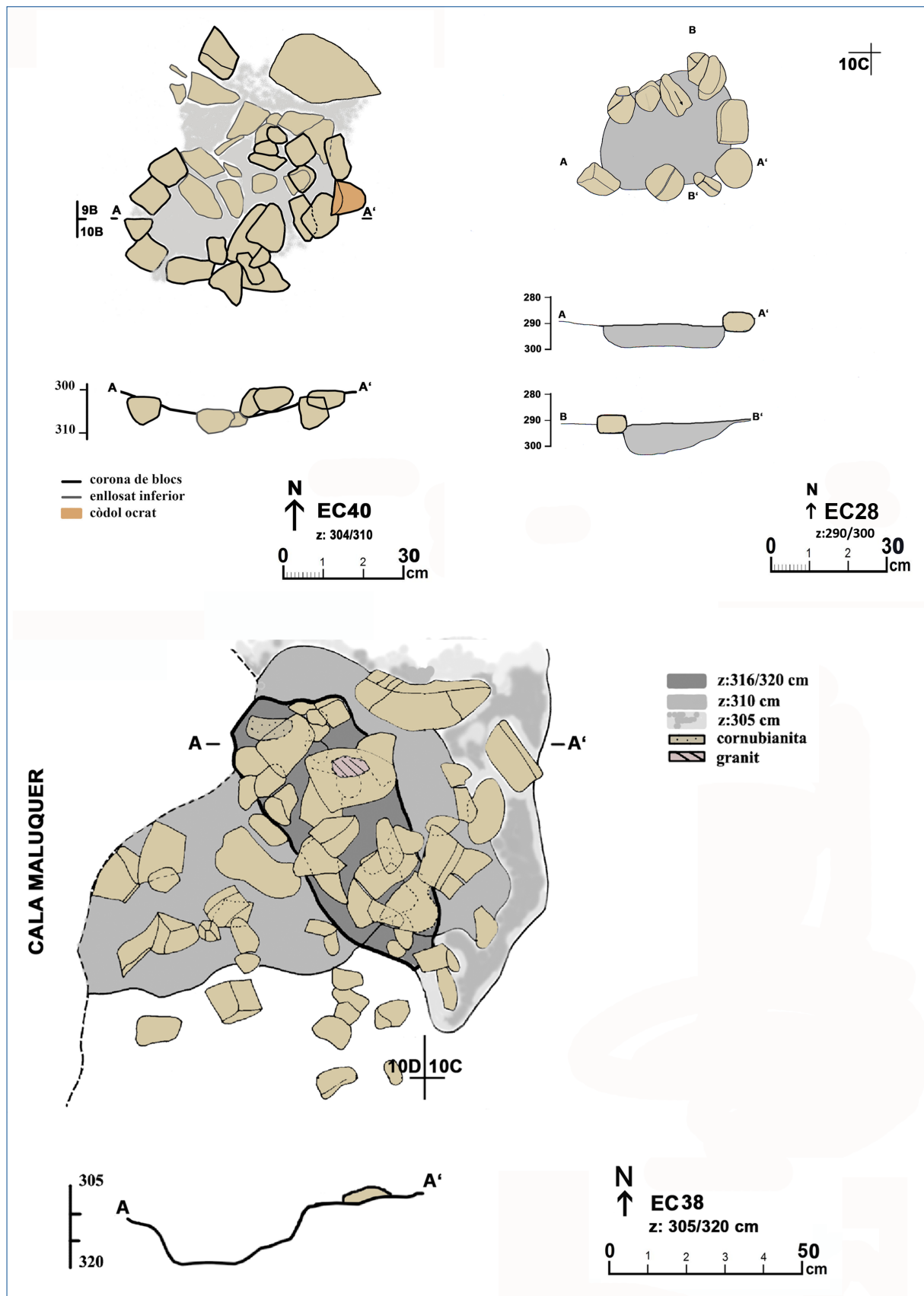

Figura 3. Diverses estructures de combustió de la Cova del Parco. EC40 Llar amb doble corona de pedres; EC28 Llar simple delimitada per una corona de pedres; EC38 Llar amb cuveta i amb diverses fases d'utilització

sector extern —o de l'abric—, i manifesten a la vegada una tan gran variabilitat tipològica com funcional; d'aquesta manera, junt a les activitats merament de senyalització de l'indret i il·luminació, apareixen les activitats laborals de talla lítica associades a aquestes estructures, cosa que ens ha permès fins i tot establir remuntatges tecnològics entre diversos conjunts de vestigis lítics de petrologia precisa.

Les altres estructures que ens han evidenciat la complexitat de les ocupacions dutes a terme pels caçadors recol·lectors magdalenians són el que ja hem definit anteriorment com a DRT, que ens han permès fins i tot reconstruir en alguns casos comportaments de mobilitat interna (Mangado *et al.*, 2006-2007).

La gestió dels recursos al llarg del Magdalenian de la Cova del Parco

Els estudis duts a terme al llarg d'aquests anys no han permès tan sols una certa mirada *intrasite* cap a l'organització de l'espai de treball i vida dels ocupants magdalenians de la Cova del Parco, sinó que també ens han resultat bàsics per dur a terme una certa visió cap a l'exterior, *extrasite*, més enllà del mateix jaciment, per conèixer quina fou la gestió del territori i dels seus recursos per part d'aquestes comunitats. En aquest sentit, hem observat també algunes diferències entre el Magdalenian superior final i el Magdalenian superior.

Els recursos abiòtics

Al llarg del període analitzat en aquesta *Tribuna* hem documentat la presència de determinats tipus de sílex, que han estat objecte de caracteritzacions arqueopetroològiques detallades que posen de manifest com, de manera progressiva, es va produint una certa reducció en la variabilitat dels tipus de sílex utilitzats, ja que les varietats més llunyanes no apareixen representades durant el Magdalenian superior final, en el que podem considerar un cert procés de regionalització dels territoris pel que fa a l'explotació dels recursos. D'aquesta manera,

a les fases més antigues de la seqüència estudiada fins avui dia (el Magdalenian superior), hem pogut evidenciar la presència, tot i que en nombre escàs, de materials procedents de llargues o molt llargues distàncies, que superen àmpliament el rang regional de desplaçaments; aquests materials foren introduïts en el jaciment, tant en forma de suports laminars ja tallats, com de petits nuclis configurats per a l'obtenció de laminetes. Aquestes dades, que formen part de la tesi doctoral d'un de nosaltres (Sánchez 2015), posen de manifest un comportament d'aprovisionament de materials silícis sobre l'eix de les llargues distàncies, que engloba tant ambdues vessants pirinenques com alguns territoris veïns, ja no estrictament pirinencs, circumstància que ens demostra una àmplia mobilitat d'aquests grups del Magdalenian superior; aquesta mobilitat es veurà reduïda progressivament al llarg del Magdalenian superior final, durant el qual els materials silícis documentats són d'adscripció regional, per acabar adoptant un règim de recursos lítics fonamentalment local durant les ocupacions dels darrers caçadors-recol·lectors, ja holocens.

Les cadenes operatives lítiques per a la producció de l'utilatge, associades a aquests recursos silícis, presenten també al llarg de la seqüència analitzada un progressiu comportament adaptatiu, tant a les característiques mètriques com a l'aptitud a la talla de les matèries primeres emprades per a la realització de l'utilatge. D'aquesta manera, durant el Magdalenian superior el mòdul laminar presenta tant làmines com laminetes, tallades en el mateix jaciment a partir de la seqüència de reducció de nuclis de matèries primeres de qualitat elevada i de morfologies principalment piramidals i prismàtiques, i es recuperen també part dels vestigis de manteniment dels nuclis (ascles i ascles corticals) per a la confecció d'utilatge domèstic variat (gratadors, rascadores, burins, perforadors, etc.). Progressivament assistirem a l'explotació de mòduls menors de matèria primera, motiu pel qual en el jaciment es genera un major nombre de laminetes que de làmines; aquestes últimes sembla que en part arribarien tallades al jaciment com a suports o, fins i tot, com a utilatge (alguns gratadors i

burins així sembla que ho manifesten); al mateix temps que les activitats de configuració i manteniment dels nuclis de laminetes es simplifiquen, puix que es recorre principalment a l'explotació de volums de matèria primera de menor mida i sovint mitjançant esquemes senzills, a partir d'arestes d'inici de l'explotació d'origen natural (Langlais, 2010). En conseqüència, l'utilatge es ressent d'aquesta circum-

stància i progressivament es recorre a majors quantitats de sílex local de menor aptitud per a la talla per a l'elaboració dels diversos tipus d'instrumental lític (Mangado, 2005).

Pel que fa a la tipologia, l'instrumental lític dels nivells magdalenians de la Cova del Parco es troba àmpliament dominat pels elements cinètics al llarg de tota la seqüència exhumada (Fig. 4). El predomini de laminetes i puntes

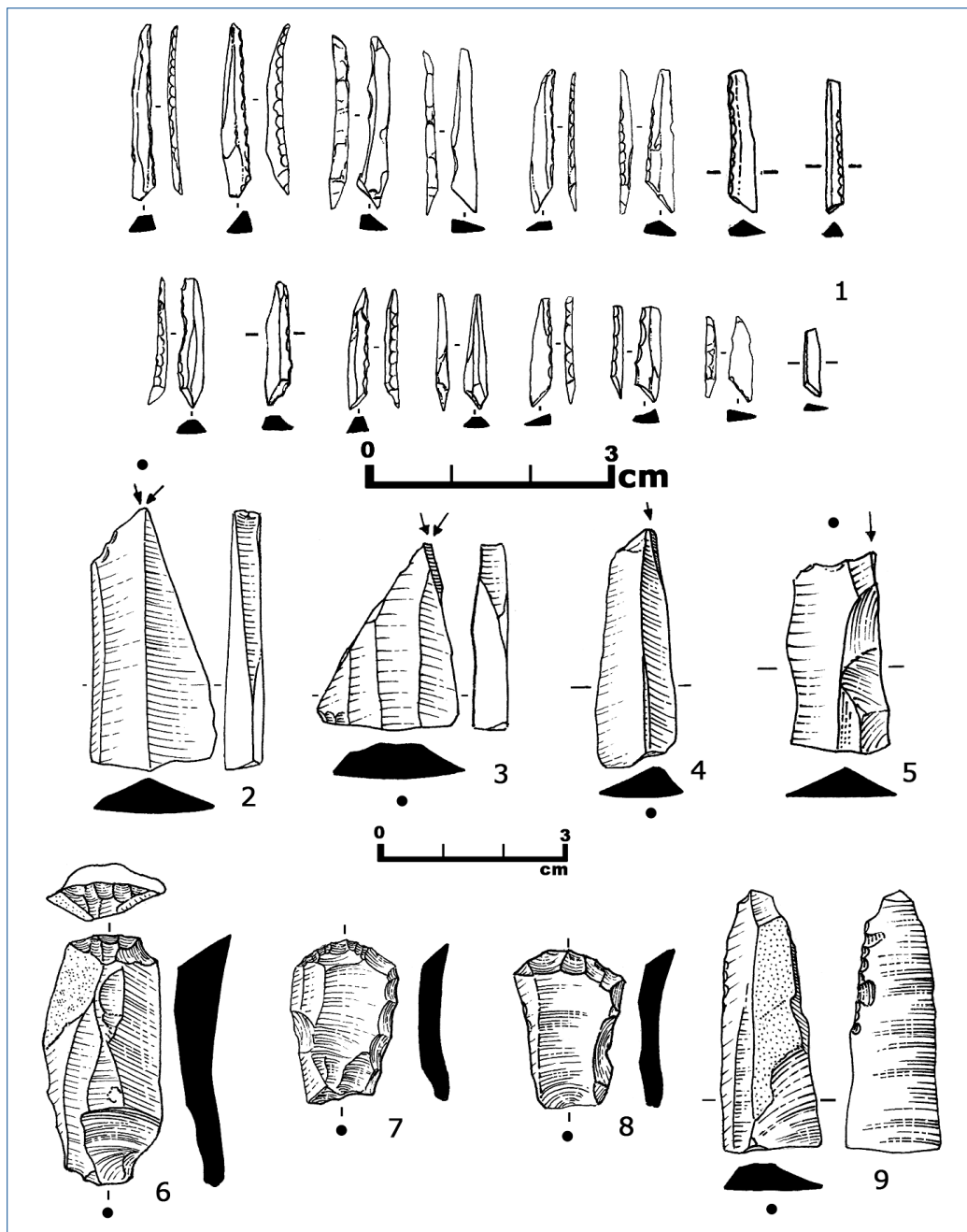

Figura 4. Indústria lítica dels nivells magdalenians de la Cova del Parco.

1. Elements de dors rebaixat. 2 a 5: burins sobre làmina. 6 a 8: Gratadors sobre làmina. 9: Fragment distal de làmina retocada. (Dibuixos: Ramón Álvarez)

de dors de retoc abrupte manifesta una àmplia variabilitat tipològica, en la qual destaca la presència de les laminetes de dors truncades (LDT), element que hem emprat com a marcador cultural per indicar la transició entre la fase final i la superior del Magdalenian. El conjunt cinegètic s'acompanya d'utillatge domèstic que manifesta l'àmplia diversitat d'activitats laborals desenvolupades en el jaciment, tant pel que fa al treball de les pells (Calvo, 2004)

com en el de l'elaboració i manteniment de l'utillatge ossi (Tejero i Fullola, 2008).

Els recursos biòtics

La indústria en matèries dures d'origen animal de la Cova del Parco comprèn dos grans apartats (Fig. 5). El primer es refereix a l'equipament domèstic i cinegètic fabricat en os i en

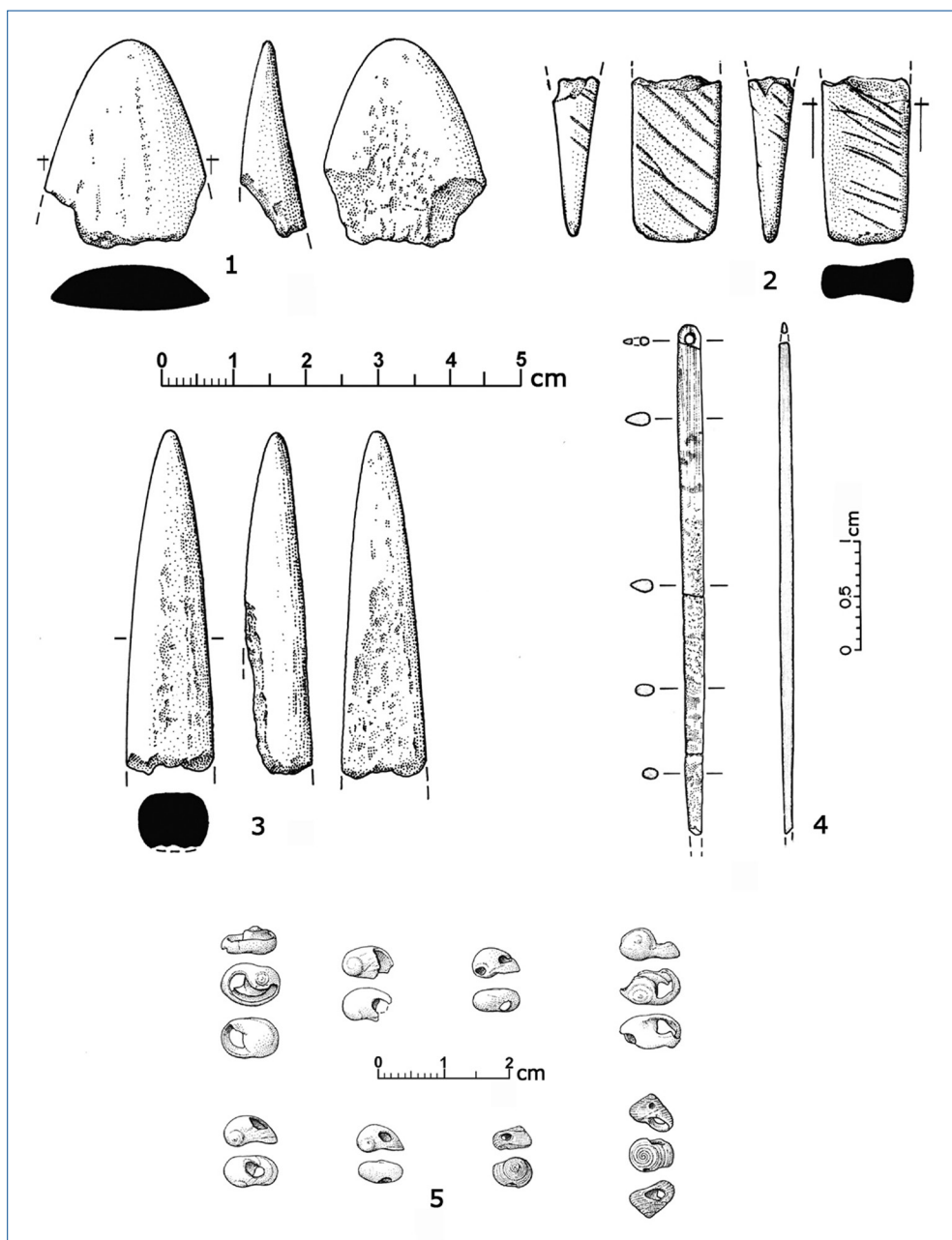

Figura 5. Indústria òssia i malacologia dels nivells magdalenians de la Cova del Parco. 1: fragment d'allisador. 2: base d'atzagaia. 3: extremitat distal d'atzagaia. 4: agulla. 5: malacologia marina i fluvial perforada (Dibuixos: Ramón Álvarez)

banya de cèrvid. En segon lloc, comptem amb un conjunt d'elements d'abillament personal que, amb l'excepció de dos penjolls confegits sobre dents canines atrofiades de cérvol, van ser elaborats a partir de les closques de diverses espècies malacològiques. Ambdues entitats del registre arqueològic material de la Cova del Parco constitueixen un conjunt notable, tant des d'un punt de vista numèric, com molt especialment des d'una perspectiva qualitativa, atès que inclouen no tan sols objectes acabats, sinó també altres elements "tècnics" (restes de fabricació, peces en curs d'elaboració, suports...). Aquests darrers resulten imprescindibles per reconstituir els esquemes tècnics operatius d'exploració de les matèries orgàniques d'origen animal.

Aquest aspecte constitueix precisament la major aportació de la indústria òssia de la Cova del Parco al coneixement de les ocupacions magdalenianes del jaciment i per extensió del Magdalenian a la península Ibèrica. Si bé el desenvolupament de la tecnologia òssia és relativament recent, amb relació a la tecnologia lítica, ha quedat àmpliament demostrat el seu potencial enorme per al millor coneixement dels aspectes paleoetnogràfics dels caçadors-recol·lectors del Paleolític superior (Averbouh, 2000).

Els resultats de les anàlisis dutes a terme demostren que l'esquema operatiu de l'exploració tecnològica de l'os i la banya està orientat a l'obtenció de suports de tipus vareta (*baguette*) mitjançant el procediment del doble ranurat longitudinal (Tejero, 2005; Tejero *et al.*, 2010). En el cas de l'os, els blocs a explotar es seleccionen segurament d'entre les restes òssies de rebuig de la cadena alimentària, sense que es puguin observar patrons específics de fracturació de caràcter tècnic. La fauna recuperada en els nivells magdalenians de la Cova del Parco són fonamentalment restes de cabra (Nadal, 1998). Les banyes treballades, en tots els casos de cérvol (*Cervus elaphus*), procedeixen probablement de la recol·lecció de banyes de muda, si tenim en compte les seves característiques de gruix del teixit cortical i l'escassa presència de cérvols entre les espècies caçades. Els suports en os i en banya són transformats, mitjançant

un raspat integral, en agulles i atzagaies, respectivament. Aquesta correspondència entre matèria primera i tipus d'objecte, que no és exclusiva del Magdalenian, està relacionada amb les propietats estructurals de cada matèria, que les fan més eficients en tasques de transformació (os) o com a elements de projectil (banya) (Christensen i Tejero, en premsa).

Pel que fa als objectes d'abillament personal, la Cova del Parco n'ha proporcionat en els nivells magdalenians un conjunt que supera el centenar de peces, amb una destacada presència de gasteròpodes marins (*Homalopoma sanguineum* i *Cyclope neritea*) i fluvials (*Theodoxus fluviatilis*) (Tejero, 2005; Estrada, 2009; Estrada *et al.*, 2010). Les closques dels diferents taxons esmentats, algunes de les quals conserven vestigis d'ocre, foren perforades probablement mitjançant una percussió indirecta. L'aplicació d'aquesta tècnica per a la perforació sobre espècies de mida molt reduïda i de parets poc gruixudes requerí un control molt precís. Aquesta circumstància posa de manifest un alt grau de mestratge tècnic per part dels artesans magdalenians. Al mateix temps, la selecció de poques espècies precises –díficils de treballar– d'entre un ampli ventall disponible de mol·luscs indica una elecció guiada per criteris culturals i no de disponibilitat o eficiència tècnica.

Malgrat l'exposat fins ara, la majoria d'elements faunístics documentats durant el Magdalenian de la Cova del Parco correspon a restes abandonades de la fauna caçada i consumida. El seu estat de conservació és força precari, ja que apareix molt fragmentada. Tot i amb això, ha estat possible en nombroses ocasions identificar *cut-marks*, que demostren una explotació intensiva de les preses, fonamentalment *Capra pyrenaica*.

Cova del Parco: vint-i-cinc anys de difusió del coneixement

Al llarg d'aquest temps la recerca a la Cova del Parco ha generat un nombre important de treballs científics. En primer lloc volem mencionar les sis tesis doctorals que de manera to-

tal o parcial han versat sobre aquest jaciment basant-se en les dades obtingudes els darrers vint-i-cinc anys (Bergadà, 1998; Nadal, 1998; Calvo, 2004; Mangado, 2005; Langlais, 2010; Sánchez, 2015). A aquestes cal afegir vuit memòries de llicenciatura, diplomes d'estudis avançats (DEA) alguns publicats (Bergadà, 1991; Calvo, 1997; Mangado, 1998; Langlais, 2004; Tejero, 2005), i un centenar d'articles apareguts en revistes i en actes d'una cinquantena de congressos nacionals i internacionals.

Aquest també ha estat un període de vint-i-cinc anys dedicat a la socialització del coneixement, un objectiu que s'ha de considerar ineluctable si es vol retornar a la societat allò que aquesta ens dóna.

La difusió ha anat dirigida sobretot a les comunitats més pròximes al jaciment per tal d'aproximar-hi la tasca arqueològica que es desenvolupava a la cova i alhora convocar-les als esdeveniments anuals i fer-les participants de les principals descobertes (jornades de portes obertes, conferències, presentacions de llibres, tallers...). Totes aquestes activitats han situat el seu epicentre a les poblacions d'Alòs de Balaguer i Artesa de Segre, però s'han estès també a la comarca de la Noguera (Cubells, Agramunt, Balaguer) i a Catalunya (Lleida, Barcelona). Dins d'aquest capítol volem destacar per la seva continuïtat la Jornada de Prehistòria que anualment es programa per iniciativa de l'Associació Cultural Terres del Marquesat i que ja ha arribat a la seva tretzena edició. A continuació, volem destacar dues publicacions de característiques diferents. La primera, que vam anomenar *Diari de la Cova del Parco*, dedicada a totes les famílies de la població d'Alòs i que es repartí gratuïtament pel Nadal de 2006, i el monogràfic publicat a la revista *Cavall Fort* (Petit, Fullola, 1999) destinat al públic infantil.

L'interès per difondre el jaciment prehistòric de la Cova del Parco s'ha vist plasmat també en espais reservats a aquest jaciment en diferents museus de Catalunya. De vegades ha estat el mateix equip qui n'ha ideat la museografia, cas de l'espai expositiu d'Alòs de Balaguer, i d'altres ha prestat la seva col·laboració per tal de presentar-lo adequadament (Museu del Mont-

sec, Museu Comarcal de la Noguera i Museu d'Història de Catalunya).

A continuació volem assenyalar dues fites importants al nostre entendre en el terreny de la divulgació del jaciment i dels treballs efectuats pel SERP. La primera fou la de col·laborar en el disseny d'un producte audiovisual tot participant-hi. Ens referim al documental *Sapientíssims*, dirigit per Dolors Genovès i produït per Televisió de Catalunya l'any 2000, en el qual la Cova del Parco té un paper destacat. Aquest documental ha estat emès diverses vegades per TV3. La segona fita va partir d'una proposta del mateix equip i es va tractar de l'exposició itinerant "El Parco: 20 anys d'excavacions", que es presentà l'estiu de 2006 i seguint els propòsits abans esmentats al Local Social d'Alòs de Balaguer. El mateix estiu es desplaçà al Museu del Montsec d'Artesa de Segre i finalment l'any 2007 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

Finalment, pel que fa al conjunt dels mitjans de comunicació, durant tots aquests anys s'ha procurat difondre les novetats esdevingudes en cada campanya d'excavacions a la televisió (TVE, TV3, C33), ràdio (CatRàdio) i premsa escrita (*El Segrià*, *20Minutos*, *Diari de Girona*, *Avui*, *Segre*, *La Mañana*).

Aquesta breu enumeració de la suma de guairebé un centenar d'accions destinades al gran públic demostra que aquestes no han estat ni ocasionals ni conjunturals, sinó que responen a la continuada voluntat del nostre equip d'excavacions de difondre els resultats i de mostrar com l'arqueologia permet reconèixer i donar valor a un passat que acaba resultant més "proper" del que hom imagina.

■ Conclusions

L'excavació dels nivells magdalenians de la Cova del Parco per part d'un equip del SERP de la UB ha resultat clau per a la comprensió de les ocupacions del Pleistocè final en el nord-est de la península Ibèrica, tant per la llarga seqüència sedimentològica i dades paleoambientals associades, com per la quantitat i qualitat dels vestigis culturals (lítics i ossis)

i estructurals (llars de foc) exhumats al llarg dels anys, que fan d'aquest jaciment un punt de referència obligat per a l'estudi global de les ocupacions magdalenianes d'ambdues vessants dels Pirineus.

Agraïments: Volem aprofitar aquestes línies per agrair el suport econòmic rebut al llarg d'aquests anys pel Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, els ajuntaments d'Artesa de Segre i Alòs de Balaguer i els diferents projectes ministerials i autonòmics, d'entre els que destaquen els més recents: HAR 2011-26193 i SGR 209-01145.

Bibliografia

- AVERBOUH, A. (2000). *Technologie de la matière osseuse travaillée et implications paléolithiques. L'exemple des chaînes d'exploitation du bois de cervide chez les Magdaléniens des Pyrénées*. Tesi doctoral inèdita. París: Université Paris I Panthéon-Sorbonne. 247 p.
- BERGADÀ, M. M. (1991). "Aproximació a l'estudi sedimentològic-paleoclimàtic d'un assentament prehistòric: la cova del Parco (Alòs de Balguer, la Noguera)". *Cypsela*, 9, p. 33-48.
- (1998). *Estudio geoarqueológico de los asentamientos prehistóricos del Pleistoceno superior y el Holoceno inicial en Cataluña*. Oxford: BAR International Series; 742.
- BERGADÀ, M. M.; BURJACHS, F.; FULLOLA, J. M. (1999). "Evolution paléoenvironnementale du 14.500 à 10.000 BP dans les Pre-Pyrénées catalans: la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida, Espagne)". *L'Anthropologie*, 103 (2), p. 249-264.
- CALVO, M. (1997). "Análisis funcional y actividades documentadas en el nivel II de la Cueva del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera)". *Pyrenae*, vol. 28, p. 9-23.
- (2004). *La memòria del útil: Análisis funcional de la industria lítica de la Cueva de Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida)*. Barcelona: SERP. (Monografies del SERP; 4).
- CHRISTENSEN, M.; TEJERO, J. M. (2015). "La fabrication d'objets en matières dures animales". A: BALASSE, M.; REICHE, I.; DAUPHIN, Y.; OBERLIN, C.; GEIGL, E.-M.; BRUGAL, J.-P. (ed.). *Messages d'os: Archéométrie du Squelette animal et humain*. París: CNRS éditions.
- ESTRADA, A. (2009). *La malacofauna marina dels jaciments epipaleolítics catalans: Una aproximació als usos simbòlics i culturals*. Barcelona: SERP. (Monografies del SERP; 9).
- ESTRADA, A.; TEJERO, J. M.; MANGADO, X.; PETIT, M. A.; FULLOLA, J. M.; BARTROLÍ, R.; ESTEVE, X. (2010). "From Mediterranean Sea to The Segre River. Perforated shells from magdalenian levels of Parco's Cave (Alòs de Balaguer, Lleida, Spain)". A: ALVAREZ, E.; CARVAJAL, D. (ed.). *Proceedings of 2nd. ICAZ malacological group Meeting. Santander 2008. Munibe* [San Sebastià: Sociedad de Ciencias Aranzadi], suplement núm. 31, p. 70-77.
- FULLOLA, J. M.; BARTROLÍ, R.; BERGADÀ, M. M.; BURJACHS, F.; MENESES, M. D.; NADAL, J. (1997). "Le Magdalénien ancien en Catalogne: approche a l'étude des couches inférieures de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida)". A: FULLOLA, J. M.; SOLER, N. (ed.). *El món mediterrani després del Pleniglacial (18.000-12.000 BP)*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, p. 303-319. (Sèrie Monogràfica; 17)
- FULLOLA, J. M.; BERGADÀ, M. M.; BURJACHS, F.; GARCÍA-ARGÜELLES, P.; NADAL, J.; SOLER, N. (1999). "Le Paléolithique Supérieur méditerranéen ibérique; approches paléoenvironnementales, industrielles et artistiques". A: SACCHI, D. (ed.). *Les faciès leptolithiques du nord-ouest méditerranéen, milieux naturels et culturels: Actes du XXIV Colloque International Préhistoire de France. Carcassonne, 26-30 septembre 1994*. París: Société Préhistorique Française, p. 49-78.
- FULLOLA PERICOT, J. M.; GARCIA-ARGÜELLES, P.; MILLÁN, M. (1988). "Noves aportacions al coneixement de la Cova del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida)". A: *Actes del 7è Congrés d'Arqueologia de Puigcerdà*.

- Homenatge al Dr. J. Maluquer de Motes*, juny 1986, Puigcerdà, p. 29-35.
- FULLOLA PERICOT, J. M.; PETIT, M. A.; BERGADÀ, M. M.; BARTROLÍ, R. (1998). "Occupation épipaléolithique microlamellaire de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, Catalogne, Espagne)". A: *Proceedings of the XIII International Congress of the UISPP*. Vol. 2, secció 6, Upper Paleolithic, Forli, setembre 1996. Forli, p. 535-542.
- FULLOLA PERICOT, J. M.; PETIT, M. A.; MANGADO, X.; BARTROLÍ, R.; ALBERT, R. M.; NADAL, J. (2004). "Occupation épipaléolithique microlamellaire de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, Catalogne, Espagne) Le Mésolithique". A: *Actes du XIV Congrès UISPP*, secció 7, Lieja 200. Oxford: BAR, p. 121-128. (BAR International Series; 1302: p.121-128).
- LANGLAIS, M. (2004). "Réflexions sur la place des différents types de productions lamellaires au sein de la culture magdalénienne du languedoc méditerranéen et des Pyrénées catalnes". *Pyrenae*, 35 (1), p. 45-73.
- (2010). *Les sociétés magdaléniennes de l'Isthme pyrénéen*. París: CTHS. (Documents Préhistoriques; 26)
- MALUQUER DE MOTES, J. (1983-1984). "Un jaciment paleolític a la comarca de la Noguera". *Pyrenae*, 19-20, p. 215-233.
- (1985). "El primer yacimiento del Magdaleniense Superior en el valle del Segre. Noticia preliminar". A: *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario oblatae. Pars altera*. Vitòria, p. 1501-1503.
- MANGADO, X. (1998). "La arqueopetrología del sílex. Estudio de caracterización de materiales silíceos. Un caso práctico: el nivel II de la Cueva del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera)". *Pyrenae*, 29, p. 47-68.
- (2005). *La caracterización y el aprovisionamiento de los recursos abióticos en la Prehistoria de Cataluña. Las materias primas silíceas del Paleolítico Superior Final y el Epipaleolítico*. Oxford: (BAR International Series; 1420)
- MANGADO, X.; PETIT, M. A.; FULLOLA, J. M.; BARTROLÍ, R. (2006-2007). "El paleolític superior final de la Cova del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 16-17, p. 45-62.
- MANGADO, X.; PETIT, M. A.; FULLOLA, J. M.; BARTROLÍ, R.; BERGADÀ, M. M.; ESTEVE, X.; CALVO, M.; TEJERO, J. M.; ESTRADA, A. (2009). "Els caçadors-recol·lectors de la Cova del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera, Lleida)". A: FULLOLA, J. M.; VALDEYRON, N. (ed.). *Els Pirineus i les seves àrees circumdants durant el Tardiglacial: Mutacions i filiacions*, XIV Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, homenatge al professor G. Laplace. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans, p. 565-578.
- MANGADO, X.; TEJERO, J. M.; FULLOLA, J. M.; PETIT, M. A.; GARCIA-ARGÜELLES, P.; GARCÍA, P.; SOLER, N.; VAQUERO, M. (2010). "Nuevos territorios, nuevos grafismos, una visión del Paleolítico Superior en Cataluña a inicios del siglo XXI". A: MANGADO, X. (ed.). *El Paleolítico Superior peninsular: Novedades del siglo XXI*, Barcelona: SERP, p. 63-83. (Monografies del SERP; 8: p. 63-68).
- NADAL, J. (1998). *Les faunes del Plistocè final-Holocè a la Catalunya meridional i de ponent. Interpretacions tafonòmiques i paleoculturals*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, 662 p.
- OMS, F. X. (2014). *La neolització del nord-est de la Península Ibèrica a partir de les dotacions 14C i les primeres ceràmiques impreses C. 5600-4900 Cal BC*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 472 p.
- PETIT, M. A. (coord.) (1996). *El procés de neolització a la vall del Segre: La cova del Parco (Alòs de Balaguer, la Noguera): Estudi de les ocupacions humanes del v al ii mil·lenni aC*. Barcelona: SERP. (Monografies del SERP; 1)
- PETIT, M.A. FULLOLA, J.M. (1999). "Descobrir el passat prehistòric". *Cavall Fort, Revista per a nois i noies*, núm. 881/882, Barcelona, p. 15-34.

- SANCHEZ, M. (2015). Las sociedades cazadoras-recolectoras del Paleotítico superior final pirenaico; territorios económicos y sociales. Tesis doctoral inédita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 587 p.
- TEJERO, J. M. (2004). *Análisis Tecno-tipológico de la industria sobre materias duras animales de los niveles del Paleolítico Superior de la Cueva del Parco (Alós de Balaguer, Lleida)*. Memòria DEA inédita. Universidad Nacional de Educación a Distancia. 181 p.
- (2005). *El treball de l'os a la Prehistòria: Anàlisi tecnomorfològica de la indústria en matèries dures animals de la Cova del Parco (Alós de Balaguer)*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia. 153 p. [Premi d'Arqueologia Memorial Josep Barberà 2a edició]
- (2009). *Hueso, asta y marfil: Tecnología de la explotación de las materias óseas en la Prehistoria*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia. 90 p.
- (2013). *La explotación de las materias óseas en el Auriñaciense: Caracterización tecnoeconómica de las producciones del Paleolítico superior inicial en la Península Ibérica*. Oxford: (BAR International Series; 2469)
- TEJERO, J. M.; ESTRADA, A.; NADAL, J.; FULLOLA, J. M.; MANGADO, X.; PETIT, M. A.; BARTROLÍ, R.; CALVO, M. (2010). “Chasseurs et artisans au Tardiglaciaire. L'exploitation des ressources animales dans le Magdalénien de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, Lleida)”. A: FONTANA, L. [et al.] (ed.). *Exploitation du monde animal par les sociétés de chasseurs-cueilleurs préhistoriques: Environnements, subsistance et comportements techniques. Actes de la session C61 présentée au XVE congrès de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques (UISPP), Lisbonne, 4-9 septembre 2006*. Oxford: p. 91-99. (BAR International Series; 2040)
- TEJERO, J. M.; FULLOLA, J. M. (2006). “Las agujas en hueso de la cueva del Parco (Alòs de Balaguer, Lleida). Un ejemplo de gestión no alimentaria de los recursos animales en el Magdaleniense”. *Zona Arqueològica*, 7 (I): *Miscelánea en Homenaje a Victoria Cabrera*, p. 496-503.
- (2008). “L'exploitation non alimentaire des ressources animales pendant le Magdalénien au NE de la péninsule Ibérique. L'exemple de la grotte du Parco (Alòs de Balaguer, Lleida, Espagne)”. *L'Anthropologie*, 112 (2), p. 328-345.